

Алешын Аляксей Сяргеевіч
Санкт-Пецярбургскі дзяржаўны ўніверсітэт тэлекамунацый
імя М.А. Бонч-Бруевіча (г. Санкт-Пецярбург, Расія)
alexis001@mail.ru

Іваноў Яўген Яўгенавіч
Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
ivanov_ee@msu.by

БЕЛАРУСКА-ШВЕДСКІ ПАРЭМІЯЛАГІЧНЫ СЛОЎНІК: МАТЭРЫЯЛЫ ДА ЎКЛАДАННЯ¹

У артыкуле разглядаюцца матэрыялы беларуска-шведскага слоўніка прыказак, заснаванага на сінхронічнай дыферэнцыяцыі міжмоўнай агульнасці / спецыфічнасці і тыпалогіі міжмоўных падабенстваў / адрозненняў прыказак беларускай мовы і іншых славянскіх і неславянскіх моў.

Ключавыя словы: беларуская мова, шведская мова, прыказка, супастаўленне, двухмоўны слоўнік.

The article discusses the materials of the Belarusian-Swedish Dictionary of Proverbs, which are based on the synchronous differentiation of interlingual commonality / specificity and typology of interlingual similarities / differences between proverbs of Belarusian and other Slavic and non-Slavic languages.

Keywords: Belarusian, Swedish, proverb, collation, bilingual dictionary.

Адной з актуальных праблем сучаснай славістыкі з'яўляецца супастаўляльнае апісанне фразеалогіі і парэміялогіі славянскіх і неславянскіх моў і стварэнне перакладных славянска-неславянскіх слоўнікаў фразеалагічных адзінак і прыказак. Даволі паспяхова гэтая праблема вырашаецца ў беларускім мовазнаўстве [1]. Так, у апошнія гады ў названым кірунку створана больш слоўнікаў, чым за ўвесь папярэдні час [2]. Укладзены шэраг перакладных беларуска-іншамоўных слоўнікаў прыказак [3–7], створаны руска-беларускі слоўнік устойлівых параўнанняў [8]. Акра-

¹ Даследаванне выканана ў межах НДР «Беларуская фразеалогія, парэміялогія, моўная афарыстыка ў кантэксце еўрапейскіх моў і культур (сінхронічны і дыяхранічны аспекты)» (ДР № 20211335) падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Грамадства і гуманітарная бяспека беларускай дзяржавы» на 2021–2025 гг.

мя гэтага беларускія ўстойлівыя выразы прадстаўлены ў полілінгвальных слоўніках біблізмаў [9; 10]. Зусім нядаўна пабачыў свет фундаментальны мультылінгвальны слоўнік-даведнік «*Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы: беларуска-іншамоўны слоўнік*» (2020) Ю.А. Петрушэўскай [11].

Важнай у сувязі з гэтым з'яўляецца пытанне распрацоўкі прынцыпаў укладання беларуска-шведскага парэміялагічнага слоўніка. Асноўным тут бачыцца вырашэнне дзвюх праблем: 1) якія адзінкі беларускай мовы ўключаць у рэестравую частку; 2) як дыферэнцыраваць іншамоўныя адпаведнікі.

Мэтазгодна, на наш погляд, змяшчаць у левай частцы слоўніка толькі найбольш актыўныя беларускія прыказкі, якія складаюць прыказкавы мінімум і асноўны прыказкавы фонд беларускай мовы [12; 13; 14]. Пры гэтым перавага павінна аддавацца не інтэрнацыянальным адзінкам, а ўласна беларускім прыказкам, якія з'яўляюцца ўнікальнымі, не сустракаюцца ў іншых мовах [15–20].

Іншамоўныя адпаведнікі і эквіваленты беларускіх прыказак варта дыферэнцыраваць у правай частцы слоўніка паводле распрацаванай і апрабаванай у сучаснай беларускай перакладной парэміяграфіі тыпалогіі міжмоўных прыказкавых аналагаў (зыходзячы з структурна-семантычнай блізкасці / аддаленасці прыказак у дадзеных дзвюх мовах) і пазначаць паводле адпаведнай сістэмы параграфем (з дапамогай прынятых ў матэматычнай логіцы знакаў размежавання ступеняў раўназначнасці / эквівалентнасці) [21–30].

Слоўнікавы артыкул у беларуска-шведскім слоўніку прыказак складаецца з шасці асобных зон. У першых чатырох зонах апісваецца беларуская прыказка (прыказка як загалоўкавая адзінка; тлумачэнне значэння і сітуацыі ўжывання прыказкі; літаральны пераклад прыказкі на шведскую мову; пераклад значэння і сітуацыі ўжывання прыказкі на шведскую мову), у пятай зоне даюцца шведскія эквіваленты, якія размяшчаюцца паводле павелічэння адрозненняў (памяншэння падабенстваў) у лексіка-граматычным і семантычным планах ад беларускай прыказкі, у шостаў зоне даецца літаральны пераклад беларускай прыказкі на рускую мову або рускі поўны прыказкавы аналаг беларускай прыказкі.

Прывядзем прыклады асобных зон слоўнікавага артыкула ў слоўніку беларускіх і шведскіх прыказак.

Дараванаму (Дармавому, Дарованаму) каню ў зубы не глядзяць.
Падарункі не абмяркоўваць, а атрымліваюць з удзячнасцю. Гаворыцца,

калі хто-небудзь пачынае прыдзірліва ацэньваць тое, што атрымаў за дарма. "Given häst tittar man inte i munnen". *Man diskuterar inte en present, utan mottar den med tacksamhet.* = **Man skall icke se given häst i munnen** ("Не трэба глядзець дараванаму каню ў рот"). Руск. Дарёному коню в зубы не смотрят.

Дыму без агню не бывае. *На ўсё ёсць свая прычына; без прычыны нічога не бывае. Гаворыцца, калі распаўсюджваюцца якія-небудзь чуткі.* "Det kan inte vara rök utan eld". *Inget rykte utan grund. Används vid ryktesspridning.* = **Ingen rök utan eld** ("Ніякага дыму без агня"). Руск. Дыма без огня не бывает.

Адна ластаўка весны не робіць. *Адзінкавыя прыметы якой-небудзь з'явы яшчэ не сведчаць пра яе існаванне, узнікненне, надыход і пад., не могуць аказаць істотны ўплыў на што-небудзь. Гаворыцца як папярэджанне аб беспадстаўнасці залішне хуткіх вывадаў.* "En svala gör ingen vår". *Enstaka tecken eller företeelser låter inte dra viktiga slutsatser. Används för att varna för snabba slutsatser.* ≡ **En svala gör ingen sommar** ("Адна ластаўка не робіць лета"). ~ **Trädet faller inte vid första hugget** ("Дрэва не падае ад першага ўдару"). Руск. Одна ласточка весны не делает.

Прыяпель пазнаецца ў няшчасці. *Даведацца, хто сапраўдны сябар можна толькі ў складанай сітуацыі. Гаворыцца, калі хто-небудзь дапамог або не дапамог таму, хто трапіў у складаную сітуацыю.* "Kamraten lär man känna i olyckan". *Man får veta om någon verkligen är ens vän först i en svår situation. Används när någon har hjälpt en (eller inte) i en svår situation.* ≡ **I nöden prövas vännen** ("У галечы правяраецца сябар"). ~ **Striden prövar klingan och nöden vännen** ("Бітва правярыць клінок, а галечка сябра"). Руск. Друг познаётся в беде.

Добры пачатак – палавіна справы. *Вельмі важна добра распачаць што-небудзь. Кажуць з задавальненнем, калі паспяхова пачалася якая-небудзь справа.* "Bra början är hälften av saken". *Det är mycket viktigt att börja något arbete på ett bra sätt.* ≡ **Väl börjat är hälften vunnet** ("Добра пачата – напалову выйграна"). Руск. Доброе начало – половина дела.

Што пасеш, тое і пажнеш. *Людзі ставяцца да чалавека так, як гэты чалавек сам ставіцца да людзей. Гаворыцца, калі непрыемныя адносіны, дзеянні з боку людзей да каго-небудзь успрымаюцца як вынік яго ўласных дзеянняў, адносін да іншых.* "Det som man sår, det skördar man". *Andra ska handla emot en på samma sätt som man handlar mot andra. Används om den vars olyckor uppfattas som resultat av egna handlingar.* = **Som man sår, får man skörda.** ~ **Som man bäddar, får man ligga** ("Як пасцелеш, так і будзеш спаць"). Руск. Что посеешь, то и пожнёшь.

Аб воўку (На воўка, Пра воўка) памоўка, а ён <i>сам</i> тут. *Калі некага згадваеш, той адразу з'яўляецца.* "Det är tal om vargen, och han är själv här". *Нарманьня называе, прыходзіць аднаго з пераду.* = **Tala om vargen, så kommer han.** ~ **Tala om trollden, så är de i farstun** ("Згадай пра тролей, а яны ўжо ў хаце"). Руск. Помяни волка, а волк тут.

Ад ляноты чакай бядоты. *Лянота вядзе да галечы.* *Гаворыцца з асуджэннем або як тлумачэнне адсутнасці дабрабыту ў каго-небудзь.* "Av lättjan förvänta dig fattigdom". *Lättjan leder till fattigdom. Används fördömande eller som en förklaring till någons fattigdom.* ≡ **Lättja har fattigdomen till arvinge** ("Спадчынікам ляноты з'яўляецца беднасць"). ≡ **Lättja lönas med armod** ("Лянота аплачваецца галечай"). Руск. "От лени жди нищеты".

Гаманіць галава не баліць. *Сказаць можна ўсё, што заўгодна.* *Гаворыцца як парада звяртаць увагу не словы, а на справы, учынкi, паводзіны каго-небудзь.* "Av samtal blir det inget huvudvärk". *Man får säga vad som helst. Används som uppmaning att bry sig inte om ord utan om handlingar, gärningar och beteende.* ≈ **Tala väl är gott, men göra väl är bättre** ("Добра казаць гэта добра, але добра рабіць – лепей"). Руск. "От разговоров голова не заболит".

Зваранай рыбе вада не патрэбна. *Мёртвы не адчувае патрэбаў ні ў чым.* *Гаворыцца як папярэджанне не рабіць таго, што нельга будзе выправіць.* "Kokt fisk behöver inget vatten". *Den som är död har inga behov. Används som förmaning att göra något som inte går att förändra.* ≈ **Man ska inte göra det man ångrar, så slipper man ångra det man har gjort** ("Не трэба рабіць таго, аб чым пашкадуеш, і не давядзецца шкадаваць аб тым, што зрабіў"). Руск. "Свареной рыбе не нужна вода".

З пустога цэбра вады не набярэш. *З нічога не здабудзеш нічога патрэбнага.* *Гаворыцца пра немагчымасць мець што-небудзь.* "Man kan inte hälla upp vatten från en tom hink". *Man kan inte få något nyttigt från ingenting. Används om omöjligheten att få något.* ≈ **Man vet bäst vad vatten är värt, när brunnen är tom** ("Лепш за ўсё кошт вады даведаешся тады, калі калодзеж пусты"). Руск. "Из пустого ведра воды не наберёшь".

Лепей вучоны, як залачоны. *Лепш быць адукаваным, чым багатым.* *Гаворыцца як парада здабываць веды.* "Bättre vara lärd än ha guld". *Det är bättre att vara bildad än att vara rik. Används som uppmaning att få kunskap.* ≈ **Lärd man bär sin rikedom med sig** ("Адукаваны чалавек носіць сваё багацце з сабой"). Руск. "Лучше учёный, чем озолочённый".

Не бойся смерці, бойся старасці. *Не варта баяцца памёрці, трэба баяцца бездапаможнасці ў старасці.* *Гаворыцца пра старога, хворага чалавека, які дажывае свой век у адзіноце, без прыгляду.* "Var inte rädd för

döden, var rädd för ålderdomen”. *Man ska inte vara rädd för döden, man ska vara rädd för att vara hjälplös när man blir gammal. Används om en gammal ensam person som inte får någon vård.* ≈ **Ålderdomens börda är den tyngsta av alla** (“Ноша старасці – самая цяжкая з усіх”). Руск. “Не бойся смерти, бойся старости”.

Няма той крамы, дзе прадаюцца родныя мамы (каб прадаваліся мамы). *Ніхто не замениць родную маці. Гаворыцца пра таго, хто асірацеў, страціўшы маці.* “Det finns ingen affär där man kan köpa sin egen mamma”. *Ingen kan byta för en ens egen mor. Används om den som förlorade sin mor.* ≈ **Få äro som far, ingen som mor** (“Нямногія як бацька, ніхто як маці”). ≈ **Föräldrar vet man uppskatta, när de äro döda** (“Бацькоў шануюць калі яны ўжо мёртвыя”). Руск. “Нет такого магазина, где можно купить родную мать”.

Слова не пірог, не выкінеш за парог. *Сказаныя словы не вернеш і не перайначыш. Гаворыцца як папярэджанне не рабіць неабдуманых выказванняў.* ”Ord är ingen kaka, de kan man inte kasta bakom tröskeln”. *Det som man har sagt kan man inte ta tillbaka. Används som förmaning att först tänka och sedan säga.* ~ **Ordet ur munnen och stenen ur handen kan man inte stanna** (“Слова з рота і камень з рукі не спыніць”). Руск. “Слово не пирог, не выкинешь за порог”.

У кожнай хаце па печы. *Кожны павінен думаць пра сябе і асабіста рашаць свае клопаты. Гаворыцца як парада не лезці ў чужыя справы.* “I varje hus finns en spis”. *Var och en måste lösa sina problem själv. Används som råd att inte lägga sig i andras affärer.* ≈ **Råd ingen oombedd!** (“Не давай парады нікому, калі не просяць!”). Руск. “В каждой избе по печи”.

Чалавека вочы водзяць. *Чалавек выбірае той шлях, які бачыць уласнымі вачыма. Гаворыцца як парада не перашкаджаць каму-небудзь самому вырашаць, што яму рабіць, як дзейнічаць.* ”Ögon leder människan”. *Var och en väljer den väg som man ser med egna ögon. Används som råd att låta någon själv bestämma över sitt öde.* ≈ **Människan skapar själv sitt öde** (“Чалавек сам стварае свой лёс”). Руск. “Человека ведут глаза”.

Беларуска-шведскі парэміялагічны слоўнік адрасаваны найперш студэнтам, магістрантам, аспірантам і выкладчыкам універсітэтаў, будзе карысны спецыялістам у галіне агульнай і супастаўляльнай парэміялогіі і парэміяграфіі, а таксама перакладчыкам і літаратурным рэдактарам.

Літаратура

1. Иванов Е. Е. Белорусская паремиология и афористика в общеевропейском контексте (актуальные проблемы изучения) // XV Міжнародны з’езд славістаў, Мінск, 20–27 жніўня 2013 г. : тэзісы дакладаў : у 2 т. – Мінск : Беларускае навука, 2013. – Т. 1. – С. 322–323.

2. Иванов Е. Е., Петрушевская Ю. А. Белорусская паремиология конца XX – начала XXI века (1991–2014 гг.): библиографический обзор // *Паремиология в дискурсе* / под ред. О. В. Ломакиной. – М.: URSS: Ленанд, 2015. – С. 252–292.

3. Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік / пад рэд. Я. Я. Іванова. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2009. – 240 с.

4. Иванов Е. Е. Русско-белорусский словарь пословиц: 777 пословиц русского языка, свыше 5000 белорусских паремиологических эквивалентов и соответствий: в 2 ч. – Могилёв: Брама, 2001. – Ч. 1. – 144 с.; Ч. 2. – 164 с.

5. Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. Русско-белорусский паремиологический словарь. – Могилёв: МГУ имени А. А. Кулепова, 2007. – 242 с.

6. Иванова С. Ф., Иваноў Я. Я. Польска-беларускі парэміялагічны слоўнік. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. – 192 с.

7. Иваноў Я. Я., Раманав Н. К. Беларуская-нямецкі парэміялагічны слоўнік. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2006. – 108 с.

8. Володина Т. В., Мокиенко В. М. Русско-белорусский словарь сравнений. – Минск: Беларуская навука, 2018. – 811 с.

9. Балакова Д., Вальтер Х., Венжинович Н. Ф., Гутовская М. С., Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках. – Могилёв: МГУ имени А. А. Кулепова, 2014. – 208 с.

10. Лепта библейской мудрости: русско-славянский словарь библейских выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках: в 2 т. / под ред. Е. Е. Иванова, В. М. Мокиенко, Д. Балаковой, Х. Вальтера. – Могилёв: МГУ имени А. А. Кулепова, 2019. – Т. 1. – 334 с.; Т. 2. – 308 с.

11. Петрушэўская Ю. А. Універсальны і інтэрнацыянальны кампаненты ў парэміялагічным складзе беларускай мовы: беларуска-іншамоўны слоўнік. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2020. – 316 с.

12. Иванов Е. Е. *Паремиологический минимум и основной паремиологический фонд // Паремиология в дискурсе* / под ред. О. В. Ломакиной. – М.: URSS: Ленанд, 2015. – С. 48–66.

13. Ivanov E. E. *Paremiological Minimum and Basic Paremiological Stock (Belarusian and Russian)*. – Prague: RSS, 2002. – 136 p.

14. Ivanov E. E. “Paremiological Minimum” of the Belarusian Language // *Acta Germano-Slavica*. – 2008. – Vol. 3. – Pp. 283–302.

15. Петрушевская, Ю. А. Интернациональные, заимствованные и исконно языковые единицы в составе паремиологического фонда современного белорусского языка // *Вестник НовГУ Серия «Филологические науки»*. – 2014. – № 77. – С. 123–126.

16. Петрушевская, Ю. А. Универсальное и национальное в паремиологической системе языка (на материале английского и белорусского языков) / Ю. А. Петрушевская // *Acta Germano-Slavica*. – 2015. – Вып. 6. – С. 213–216.

17. Петрушэўская Ю. А. Нацыянальная адметнасць прыказкавага фонду беларускай мовы // *Учёные записки ВГУ имени П. М. Магперова*. – 2018. – Т. 27. – С. 150–154.

18. Петрушэўская, Ю. А. Аб'ём і склад універсальных адзінак у парэміялагічным фондзе беларускай мовы / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны студыі. – 2018. – Вып. 18. – С. 48–62.

19. Петрушэўская, Ю. А. Паняцце парэміялагічнага фонду мовы і прынцыпы яго дыферэнцыяцыі (у сувязі з вызначэннем універсальнага і нацыянальнага кампанентаў у парэміялагічнай сістэме мовы) / Ю. А. Петрушэўская // Філолагічны часопіс. – 2015. – Вып. 1(6). – С. 100–106.

20. Petruševskaja, Ju. A. Универсальное и национальное в составе пословиц современного белорусского литературного языка / Ju. A. Petruševskaja // Wort – Text – Zeit XII / Hrsg. v. H. Walter und M. Hordy. – Greifswald : E.-M.-A.-Universität, 2013. – S. 79–80.

21. Биндасова О. Ю., Иванова С. Ф., Филимонова И. Ю. Лексико-грамматическая организация французских и белорусских пословиц (сравнительный анализ) // Acta Germano-Slavica. – 2008. – Вып. 3. – С. 144–159.

22. Вальтер Х., Иванов Е. Е., Мокиенко В. М. Белорусские пословицы в контексте европейской паремииологии (о русско-немецко-белорусском словаре пословиц с иноязычными параллелями) // Актуальныя праблемы філалогіі і метадыкі выкладання філалагічных дысцыплін / пад рэд. А. М. Макарэвіча. – Могилёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2015. – С. 209–214.

23. Иванов Е. Е. Парадоксальныя пословицы в русском и белорусском языках // Вестник НовГУ. Серия «Филологические науки». – 2014. – № 77. – С. 21–24.

24. Иванов Е. Е., Петрушевская Ю. А. Различия в семантике и структуре белорусских и английских пословиц // Актуальные проблемы преподавания иностранных языков в высшей школе Республики Беларусь / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилёў : МГУ имени А. А. Куляшова, 2011. – С. 213–215.

25. Иванов Е. Е., Романова Н. К. Типы межязыковых сходств и различий паремииологических единиц (на материале белорусского и немецкого языков) // Acta Albaruthenica, Rossica, Polonica VII. – Віцебск : ВДУ імя П. М. Машэрава, 2006. – С. 161–164.

26. Иваноў Я. Я. Парэміялагічныя сістэмы беларускай і рускай моў: падабенствы і разыходжанні // Філолагічны студыі. – 2011. – Вып. 6. – Ч. 2. – С. 53–63.

27. Иваноў Я. Я. Прынцыпы супастаўляльнага апісання афарыстычнай парэміялогіі беларускай і рускай моў // Studia slawistyczne. – 2003. – Т. 4. – С. 49–55.

28. Иваноў Я. Я., Максімава В. А. Англійскія эквіваленты беларускіх прыказак (лексіграфічны аспект) // Восточнославянские языки и литературы в европейском контексте. – 2015 / под ред. Е. Е. Иванова. – Могилёў : МГУ имени А. А. Куляшова, 2016. – С. 191–196.

29. Петрушевская, Ю. А. Белорусские соответствия английских пословиц (лексикографический аспект) / Ю. А. Петрушевская // Die Phraseologie in Raum und Zeit = Фразеология во времени и пространстве : сб. ст. / науч. ред.: Х. Вальтер, В. М. Мокиенко, А. В. Савченко. – Greifswald : E. M. A.-Universität ; СПб. : Изд-во СПбГУ, 2012. – С. 136–137.

30. Ivanov E., Feldman V. Principles of the Contrastive Description of Aphoristic Paremiology (in Belarussian and Russian Languages) // Acta Germano-Slavica. – 2007. – Vol. 1. – Pp. 85–97.